

MAURICE MERLEAU-PONTY. Om sprogets fænomenologi – udvalgte tekster. Gyldendal 1999. 265 s. Pris 228 kr.

Anmeldt af Hans Tophøj Bork

I Gyldendals serie *Moderne tænkere* er man nu nået til Maurice Merleau-Ponty, *Om sprogets fænomenologi – udvalgte tekster*¹. Tekstudvalget er oversat og forsynet med forord og indledning af Per Aage Brandt (f. 1944).

Allerede titlen kan man blive en smule betænkelig ved. *Om sprogets fænomenologi* – det lyder for præcist. Som om det havde en entydig reference. (Her øger præcision risikoen for at ramme ved siden af). I den første tekst, *Hvad er fænomenologi?*, giver Merleau-Ponty (1908-1961) selv en del af svaret. Men hvad med 'sproget'? Der skal et meget rummeligt 'sprog'-begreb til, hvis det skal kunne dække blot flertallet af de udvalgte tekster. Det ville naturligvis lyde temmelig uakademisk at kalde udvalget for *Omkring*² *sprogets fænomenologi*; og også ubehændigt med *Perceptionens, kroppens og sprogets fænomenologi* eller *Tegn, krop, sprog*. Men alligevel .....

Under alle omstændigheder er det godt, at Merleau-Ponty bliver præsenteret for interesserede læsere, der ikke er franskkyndige. Manden, der 'opdagede' at selv filosoffer er afhængige af en krop, har bestemt fortjent en renæssance. Som en af de få af Edmund Husserls (1859-1938) arvtagere har han formået på den ene side at bevare en kærlighed til og respekt for det fænomenologiske projekt; og på den anden side at hævde et engagement stærkt nok til at måtte insistere på at overskride 'mesterens' forståelse af projektet.

Efterhånden som filosofi mere og mere er blevet til sprogfilosofi, er det blevet endnu vigtigere ikke at 'miste' kroppen, mens man bevæger sig fra handlingens univers til den sproglige betydnings univers. Netop her har Merleau-Ponty sin styrke og mission. Vor måde at være fysisk til stede i verden på (som levende, beåndede kroppe) er forudsætning for at vi også kan være sprogbrugende væsener. Uden sansning, intet sprog. Uden en fysisk væren i verden, ingen talen om verden. (Måske ville *Om talens fænomenologi* have været den rigtige titel – sproget som handling.)

Per Aage Brandt har udvalgt ni tekster fra forskellige tidspunkter, strækkende sig fra 1945 til 1961. De er oversat fra følgende fire originaltekster: *Phénoménologie de la perception* (1945), *Signes* (1960), *Le visible et l'invisible* (1964) og *La prose du monde* (1969). En del af

dem er gengangere fra bogen *Tegn*, som oversætteren fik udgivet på forlaget Rhodos i 1969. Efter eget udsagn har Per Aage Brandt følt Merleau-Pontys værker (og arbejdet med disse) som en konstant udfordring. Som professor ved Center for Semiotik, Aarhus Universitet, og redaktør for tidsskriftet *Almen semiotik* har han haft rig lejlighed til at tage udfordringen op. Det er også værd at bemærke, at Per Aage Brandt har nogle ønsker for semiotikkens udvikling, der falder godt i tråd med Merleau-Pontys filosofi. Per Aage Brandt mener nemlig at semiotikken har udviklet sig i en for snævert strukturalistisk og nærmest antifænomenologisk retning. Faren ved at fokusere ensidigt på 'form' frem for 'indhold' er bl.a. den risikable reduktionisme, der mener at kunne håndtere 'udtrykket' uafhængigt af sansning, handling og oplevelse i det hele taget³.

De udvalgte tekster er slet ikke så ringe – hverken som tekster eller som repræsentanter for forfatterskabet. Merleau-Ponty præsenteres som filosof, hvad han *også* er. Et flertal af danske filosoffer er dog nærmest tilbøjelige til at henregne ham under lingvistikken, litteraturvidenskaben eller semiotikken – snarere end under filosofien. Jeg selv har heller ikke noget nært forhold til Merleau-Ponty. Når det så er sagt, har jeg her fra sidelinjen⁴ haft overraskende megen glæde af at læse bogen.

Teksterne spænder ganske vidt og varierer en del med hensyn til tilgængelighed. *Hvad er fænomenologi?* er meget letlæst i forhold til den efterfølgende *Perceptionen, den anden og dialogen*. Sidstnævnte virker næsten lammende på forståelsen, når man efter den første tekst 'kommer farende med høj læsehastighed'. Sproget kommer efter et par sider til at tage sig ud som ordsalat. Det er vanskeligt at få overblik. Hvor vil han egentlig hen? Men hvis man ikke får kastet bogen fra sig, kommer man efterhånden langt nok ned i hastighed, og teksten begynder at tale til én. Man går i dialog med teksten, lader hver meningsshellhed stå et øjeblik til eftertanke, genkendelse, godkendelse eller forkastelse. Forskellige lag og temaer træder frem. Af det (ikke kun) overfladiske rod dukker ganske solide teser, kommentarer og perspektiver frem. Det kræver blot en hel del at fremstille de samme tanker på have været mere hensigtsmæssig. I modsætning til hos f.eks. Lacan – hvor størstedelen af det, der på overfladen tager sig ud som ordsalat, faktisk *er* ordsalat – giver arbejdet med Merleau-Pontys tekster oftest glimrende udbytte.

Hvad er fænomenologi?, der er en velvalgt første tekst, er en fin lille indføring i det fænomenologiske projekt. Merleau-Ponty tager udgangspunkt hos Husserl, men har også blik for det historiske perspektiv, idet han ser tilbage mod Descartes, Kant og Hegel og frem mod Freud og Heidegger (for nu at nævne de største). Han får på beskeden plads redegjort for menneskets 'væren i verden' set fra et fænomenologisk synspunkt. 'Fordi vi er i verden, er vi *dømt til mening*, og vi kan intet gøre eller sige, som ikke får et navn i historien.' (p. 32) Det lykkes ham også at få præciseret en række af fænomenologiens grundbegreber, såsom fænomenologisk reduktion, perception og intentionaltet.

I *Perceptionen, den anden og dialogen* står mødet med 'den anden' i centrum. Omkring dette møde diskuteres så forskellige emner som kropsligheden som fælles udgangspunkt; hvordan betydning bliver til for os; er den perciperede verden fælles?; hvordan talen, sproget, tegnene kan fungere. Som citeret ovenfor er vi *'dømt til mening'*.

Udvalgets længste tekst, *Det indirekte sprog og tavshedens stemmer* (med undertitlen: *til Jean-Paul Sartre*), er fremragende. Man drages hele tiden videre af Merleau-Pontys letløbende og forførende omgang med egen og andres viden. Han er eminent til at tage afsæt i forskellige menneskers indsigt, frugtbar gøre den og føre den længere og dybere. Når han i denne tekst, med omfattende viden og stor behændighed, bevæger sig ind i malerkunstens særegenheder, giver det ham en større frihed til at filosofere over sproget, kropsligheden og nærværet. Kunsten bliver en slags optik, hvorigennem han viser os, hvad det vil sige at være menneske i verden – i historien.

Han formår at tage afsæt hos Hegel i sit eget forsøg på at vise hvordan fænomenologien (forstået ud fra nøglebegreber som perception, historie, nærvær, krop, handling) fører over i en eksistensfilosofi:

Hvad han [Hegel, htb] har for øje, er dette øjeblik, hvor det indre bliver ydre, denne vending eller glidning, hvorved vi går over i hinanden og i verden, ligesom verden og den anden går over i os, med andre ord handlingen. Gennem handlingen gør jeg mig ansvarlig for alt, jeg accepterer de ydre tilfældigheders hjælp såvel som forræderi, 'nødvendighedens forvandling til tilfældighed og omvendt'. Jeg hævder mit herredømme ikke blot over mine egne intentioner, men også over det, tingene gør ved dem, jeg tager

verden og de andre mennesker, som de er, jeg tager mig selv, som jeg er, og jeg står inde for alt dette. (p. 95)

Til dette kunne man med Per Aage Brandt føje, at hos Merleau-Ponty '... bliver fænomenologien en *insistensens* filosofi, snarere end en eksistensens.' (p. 11)

Den centrale tekst, *Om sprogets fænomenologi*, er delt i tre dele: I. Husserl og sprogets problem; II: Fænomenet sprog; III. Konsekvenser for den fænomenologiske filosofi. Merleau-Ponty diskuterer med udgangspunkt hos Husserl og Saussure sproget som fænomen. Denne diskussion fører over i en videre diskussion af hvilke følger en fænomenologi som den præsenterede må have for vor opfattelse af intersubjektivitet, rationalitet og filosofi. Også her taler Merleau-Ponty for en dynamisk og ikke-reduktionistisk tilgang til verden/forståelse af verden.

Sandheden er en anden betegnelse for sedimenteringen, som er alle nutiders nærvær i vor egen. Det betyder, at der – selv og især for det rent filosofiske subjekt – ikke gives nogen objektivitet, som kan gøre rede for vor over-objektive forbindelse med alle tider, ingen lysende fornuft, som overgår det indlysende levende nærværs. (p. 127)

I *Filosoffen og sociologien* handler det ikke kun om filosofi og sociologi, men i det hele taget om det nødvendige forhold mellem den empirisk videnskabelige tilgang til verden og den filosofisk/fænomenologiske tilgang til samme. Merleau-Ponty gør sig megen umage for at afdække de forskellige aktiviteter hver for sig og i deres indbyrdes afhængighed. 'Filosofien er ikke en bestemt erkendelse; men den årvågenhed, som påmindrer os om kilden til al erkendelse.' (p. 146, sic! htb)

Om *Fra Mauss til Claude Lévi-Strauss* har jeg ikke meget at sige. Vi får Merleau-Pontys udlægning af to centrale figurer i socialantropologien. Denne udlægning er kortfattet og kompetent. Men hvorfor skulle teksten i det hele taget med i dette udvalg?

Filosoffen og hans skygge handler om 'det utænkte hos Husserl' (filosoffen er Husserl og hans skygge er Husserls utænkte:)

'Når det gælder tænken', skriver Heidegger omtrent, 'jo større en tænkens tankeværk da er – og dette må på ingen måde forveksles

med omfanget og antallet af hans skrifter – jo rigere er det utænkte i dette værk, det vil sige det, som først og alene gennem dette tankeværk opstår som endnu-ikke-tænkt'. Idet Husserl afslutter sit livsløb, foreligger der et utænkt hos Husserl, som ene og alene tilhører ham, og som dog åbner for noget andet. (p. 167)

Teksten er Merleau-Pontys forsøg på at fremstille dette utænkte. For at kunne gøre det, må han tage udgangspunkt i det tænkte og skrevne og i de situationer, hvor der blev tænkt, talt og skrevet. Det bliver en i en vis forstand mere livskraftig Husserl, der kommer ud af processen. Som centralt tema står den fænomenologiske reduktion. Både for Husserl og Merleau-Ponty er det magtpåliggende at fastholde, at den fænomenologiske reduktion er noget helt andet end naturvidenskabernes reduktionisme – men læs det selv.

Merleau-Ponty har forsynet den til tider noget 'paralytiske' Husserl med en krop. Ikke blot en fænomenologisk krop, en genstand for perceptioner og et perceptionsredskab, men en levende krop, der i og for sig altid *vil* noget. Kropsligheden er et grundvilkår snarere end et perifert (men spændende) analyseobjekt. (Har vi ikke glemt at tage indsigten på os? Når vi forsker, underviser og i det hele taget beskæftiger os med sproget og alle dets gerninger og alt dets væsen, ser vi bort fra den konkrete kropslighed – vor egen og de andres. Vi arbejder som om vi var lammede fra halsen og ned. Tekster, sprog, verden passerer vort perceptionsfelt. Vi handler for lidt med bevidst udgangspunkt i kroppen. Skulle vi virkelig tage Merleau-Ponty på ordet, ville vi være nødt til at forske og undervise i sprog og kommunikation på en måde, der ofrede den konkrete kropslighed meget mere plads. Det er ganske enkelt ikke nok at medreflektere kroppens betydning.)

Mennesket og modgangen afviger som tekst en del fra de øvrige i samlingen. Trods tekstens mange svinkeærinder og tidstypiske billeder (foredrag fra 1951) er den alligevel med til at illustrere spændvidden i Merleau-Pontys tænkning og engagement. Sproget er noget vi på den ene side må tage på os, som det er, og på den anden side påtage os at udvikle.

Udvalgets sidste tekst, *Synligt usynligt*, bliver sine steder en hel del for lyrisk efter min smag. Selv om han taler om 'kødet', forfalder han for meget til det 'salat-agtige'. Dette er unødigt irriterende, da der faktisk er mange gode, især kritiske, pointer. F.eks. om hvad

perception egentlig er; om at 'kødet' ikke i en utidigt spaltende dualisme skal forstås som materien.

Alt i alt kan jeg roligt anbefale *Om sprogets fenomenologi*. Oversættelsen ser rimelig ud. Dog har Per Aage Brandt sine steder svært ved at omsætte originalens uhyrligt lange sætninger (f.eks. p. 23:13 linjer) til et ordentligt dansk. Det bliver undertiden mere mudret end mundret. Der kunne siges mere, både godt og mindre godt, men afslutningsvis vil jeg nøjes med at citere Merleau-Pontys opsang:

De andre vil dømmе om mine gerninger, fordi jeg har malet i synligheden og talt for dem, som havde øren, men hverken kunsten eller politikken består i at behage eller smigre dem. Hvad de forventer af kunstneren eller politikeren, er, at han skal vise dem værdier, som de først senere skal erkende som deres egne værdier. Maleren eller politikeren former de andre, langt mere end han følger dem; det publikum, han henvender sig til, er ikke det givne, men det som hans værk netop skal skabe, det er ikke de empiriske 'andre', han tænker på, defineret ved den forventning de i dette øjeblik retter mod ham [...], – det er de andre, når de er blevet således ændret, at han kan leve sammen med dem. (p. 97f)

Filosofisk Institut
Syddansk Universitet – Odense Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Noter

1. Alle sidetalsangivelser refererer til dette værk.
2. 'Omkring' forstået som i Louis Hjelmslevs *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. Det er f.eks. mere rammende end *Om sprogteoriens grundlæggelse* ville have været.
3. Se f.eks. p. 126.
4. Jeg er ikke 'sprogmand' i erhvervsmæssig henseende, men derimod filosof med etik som primært interesseområde. I studietiden var jeg så uforsigtig at vove mig udenfor fagområdet. Det blev til en supplerings-

uddannelse i semiotik. Så på en måde 'kender jeg spillet, selv om jeg ikke spiller det selv'.